

HUIPPUOHJAAJAKSI HARVOIN SYNNYTÄÄN

Juha T. Hakala *Opinnäyte ja sen ohjaaminen. Johdatus tutkimusprosessin hallintaan.* Gaudeamus, Helsinki 1996. 272 s. ISBN 951-662-650-5.

Tutkimusprosessin hallinnan ja opinnäytteen teon ongelmat ja ohjaus ovat pitkälle samanlaiset tieteenalasta riippumatta. Juha T. Hakala kohdistaa kirjansa etenkin pro gradu -työn ohjaajille, mutta myös opinnäytteen tekijöille, joiden (molempien) hän toivoo kirjaansa lukiessaan »rakentuvan» työssään. Hakalan teos onkin helposti lähestyttävä ja monin tavoin rakentava lukukokemus ja sopii hyvin myös kielialan ihmisen käsikirjastoon.

Teos pohjautuu varsin laajaan tutkimukseen, jossa selvitettiin kyselylomakkein 460:n juuri pro gradu -työnsä jättäneen opiskelijan ja 240:n ohjaajan asenteita, odotuksia ja kokemuksia. Ohjaajat edustivat lukuisia humanistisia ja yhteiskuntatieteen aloja eri tiedekorkeakouluistamme; ohjattavat olivat kasvatustieteen, psykologian, valtio-opin ja historian opiskelijoita. Tuloksista on nyt muokattu yleistajuinen kirja, jossa tarkastelun kärki on »optimaalisessa» ohjaussuhteessa: millainen se on opiskelijan ja ohjaajan kannalta. Kirja pyrkii johdattamaan lukijaa tuottavaan tutkimusasenteeseen ja opastaa, miten tutkielmaprosessia voi helpottaa ihan käytännössä.

KAIKKI EI OLEKAAN OPISKELIJAN SYYTÄ

Monet opiskelijat takeltelevat valmistumisen ja nimenomaan opinnäytteen loppuunviemisen kanssa, mikä voi osin johtua ohjauksen huonosta laadusta ja ajoituksesta. Ohjauksen ongelmien myöntäminen ja niihin paneutuminen on kuitenkin suhteellisen

uutta. Esimerkiksi pro gradu -työn loppuunsaattamisen ongelmat lienee perinteisesti liitetty opiskelijan henkilökuvaan: opiskelija on vastuuntunnon, liian huolettomaan ajankäyttöön tottunut tai yksinkertaisesti patalaista. Hakala käsittelee kuitenkin teoksessaan tutkielmaopintojen viivästy mistä lähinnä ohjauksen ongelmana, so. Suomessa professorikunnan ongelmana: professuuri ei takaa taitoa ohjata, vaan ohjaamistaitoja täytyy opetella ja — huom! — niitä voi oppia.

Ohjaajista peräti yli puolet myönsi olevansa opinnäytetyön ohjaamiseen liittyvän koulutuksen tarpeessa. Opiskelijoista melkein kaikki olivat sitä mieltä, että ohjaajat tarvitsevat lisää ohjaamiskoulutusta. Kuvaavaa on, että kun ohjaava professorikunta itse koki tarvitsevansa eniten metodista koulutusta, opiskelijoiden mielestä ohjaajat tarvitsevat eniten lisäkoulutusta vuorovaikutus- ja empatiataidoissa sekä konkretisointi- ja kommunikointitaidoissa. Hakalan tutkimus osoittaa mm. sen huolestuttavan seikan, ettei moni korkeakoulupedagogi voi ylpeillä »pedagogisella silmällä». Mestari–oppipoika-ajattelu istuu syvässä, ja monet ohjaukselliset puutteet kulkeutuvat ohjaajasukupolvelta toiselle.

OHJAAJANTYÖ ON TÄRKEÄTÄ — JAVAAATIVAA

Sekä tutkimukseen osallistuneet ohjaajat että opiskelijat pitivät ohjaajan työtä erittäin merkityksellisenä. Ohjaustyötä siis arvostetaan, mutta 1990-luvun ohjaajalta myös

▷

vaaditaan paljon: hänen tulee olla niin ohjaailija, opettaja kuin arvioija. Tämä tarkoittaa sitä, että laaja-alaisen asiantuntijuuden ja perinteisen opettajan ja arvioijan työnkuvien lisäksi häneltä odotetaan ohjaailijana havaitsemisen herkkyyttä, kuuntelutaitoja ja luottamusta herättävää asennoitumista. Hakala korostaa, että ohjaaja ei kuitenkaan ole missään nimessä terapeutti vaan omalla persoonallaan luonnollinen auktoriteetti, joka pyrkii paneutumaan opiskelijaan niin yksilönä kuin kehittyvänä tieteen tekijänä. Hän on rohkaiseva ja tiedostaa tutkimusprosessin vaiheen ja oman vastuunsa eikä herätä tarpeetonta hämmennystä esimerkiksi heittämällä opiskelijalle väärässä vaiheessa liikaa vaihtoehtoja.

Opiskelijoiden mukaan kuitenkin vain harvat ohjaajat haluavat ymmärtää tehtävänsä kyllin laaja-alaisesti. Moni ohjaaja hengästyykin yllämainitun laisen toivomuslistan edessä: voidaanko yhdeltä ihmiseltä todella vaatia kaikkea tuota, etenkin kun gradujen ohjauksen lisäksi täytyy suoriutua monesta muustakin tehtävästä? Itsekin tutkielmia ohjanneena Hakala ymmärtää ohjaajan ahdistuksen, mutta monien ohjauksen liittyvien tärkeiden ongelmien kohdalla kyse lienee sittenkin lähinnä tiedostamisesta ja tahdonvoimasta. Kymmeniä vuosia ohjaajana toiminut ja satoja opinnäytteitä ohjannut professori ei välttämättä enää muista niinkään perustavanlaatuisia seikkoja kuin että kullekin opiskelijalle juuri aloitettu ja loppuun kuljettava gradun tekijän polku on ainutkertainen ja merkityksellinen.

MITEN SELVIYTYÄ VASTAANOITOILLA?

Ohjaustilanteet ovat erityisen tunneherkkiä. Järkeviä perusohjeita ja käytännön vinkkejä esimerkiksi kahdenkeskisillä vastaanotoilla selviämiseen annetaan luvussa Minustako huippuohjaaja? Hyvä ohjaaja on vilpi-

tön, ei panttaa kritiikkiä arvosteluvaiheeseen, antaa positiivistakin palautetta ja paneutuu aina luettavaan tekstiin etukäteen (tai varaa uuden ajan). Eikä hän anna edes epäsuorasti ymmärtää, ettei hänellä oikeastaan ole aikaa tai halua perehtyä työhön. Hakala mainitsee seuraavanlaisen — varsinkin tavallisen! — varoittavan esimerkin: Tutkielmaseminaarin vetäjä ilmoittaa, että hänen luonaan voi »toki pistäytyä» käymässä, kun ongelmia ilmenee. Opiskelijan korvissa tämä kuulostaa helposti siltä, että vastaanotolla voi käydä, »jos et millään selviä», ja »jos nyt kuitenkin rohkenet tulla häiritsemään, ymmärrä ainakin poistua pian!» (S. 229.) Ohjaajan jos kenen on syytä miettiä tarkoin sanavalintojaan.

Palautetta antavalle ohjaajalle tarjotaan kymmenen vihjettä pähkinänkuoressa. Kyse on todella perustavanlaatuisista neuvoista, mutta ilmeisesti ohjaajien joukkoon mahtuu sellaisiakin, joille ne eivät ole itsensäanselvyyksiä. Toivottavasti teos löytää tiensä myös tällaisten ohjaajien pöydille; ettei vain kävisi niin, että ne, jotka jo ennestään osaavat ohjata vähintään keskinkertaisesti, ovat kaikkein huolestuneimpia ohjauksensa tasosta, kun taas ne, joille lisäperehtyisyys tulisi suurimpaan tarpeeseen, eivät ehkä halua ajatella koko asiaa.

TUTKIMUSPROSESSIN KOLME VAIHETTA

Opiskelijalle kirjan anti lienee suurin tutkimusprosessin vaiheita koskevissa luvuissa (s. 98–214). Niissä käsitellään mm. tutkimusaiheen valintaa, kirjallisuuden etsintää ja siihen suhtautumista, yleistä sisällön suunnittelua, tutkimustehtävän määrittelyä, teoriataustan kehittelyä, aineiston käsittelyä ja keruuta (luonnollisesti vain yleisiä, eri aloille yhteisiä periaatteita), menetelmien soveltamista, aineiston käsittelyrutiineja, luokittelun, analyysin ja synteessin eroja,

kirjoittamista, johdannon, tulososion ja pohdinnan laatimista sekä työn kriittistä arviointia.

Ohjaajien voi olla vaikeata uskoa, että opiskelijat saattavat kaivata opiskelutekniikkiäkin neuvoja. Opiskelijoille ei esimerkiksi ole ollenkaan itsestäänselvää, että tutkimuskirjallisuuteen on syytä perehtyä eri tavoin kuin tenttikirjallisuuteen. On niitäkin, jotka pitävät taustakirjallisuuden lukemista ajanhaaskauksena. Hakalan vasta-argumentti on pätevä: lukija sivistyy työnsä suhteen sopivassa suunnassa, tutkimukselle voidaan löytää tutkimuspoliittista tilausta ja alustavasti hahmotellut tutkimustehtävät täsmentyvät. Taustamateriaaliin ei kuitenkaan saa »hurahtaa». Tämänkin me olemme tietäneet, mutta ajatus ja aavistus on puettu miellyttävän hyvin sanoiksi.

Hakalan mukaan ohjaajat saisivat myös varoitella aiemmin laitoksella tehdyistä oppinnäytteistä, koska ne ovat ongelmallisia malleja monestakin syystä. Ensinnäkin niissä on puutteita ja jopa virheitä, koska ne ovat yleensä tekijänsä ensimmäisiä vierailuja tieteen saralla. Toisekseen aika on voinut ajaa ohi niin kysymyksenasettelun, tutkimusasetelman kuin metodiikan osalta. Myös arviointiperusteet ovat sidoksissa aikaan. Tutkielman tekoon ryhtyvälle opiskelijalle on lisäksi hyvä kertoa, ettei valmiissa kansissa oleva lopputyö koskaan kerro koko kronologista totuutta tutkimusprosessista: mm. harhareiteiksi havaitut sivupolut on karsittu varsinaisesta työstä.

ALKUUN KYLLÄ PATISTETAAN MUTTA...

On hyvä, että Hakala tarttuu kirjassaan myös valmistumattomuuden ongelmaan. Moni opiskelija syrjäytyy yliopistosta pysyvästi gradua vaille valmiina maisterina: kun on syystä tai toisesta jumiutunut työsäään eikä ole saanut aikaan uutta tekstiä, ei

uskalla mennä vastaanotolle, ja kun menemistä lykkaa, kynnys sen kuin nousee, jolloin vastaanotolle ei enää kehtaa mennä, kun viime kerrasta on niin kauan. Tuttu tunne monelle viipylijälle. Ratkaisuehdotukseksi Hakala tarjoaa enemmän lukkoonlyötyjä tapaamisia ohjaajan kanssa säännöllisesti koko prosessin ajan. Laudaturseminareja Hakala pitää hyvänä tapana aloittaa oppinnäytteen tekeminen, koska ne ovat monille opiskelijoille ajattelua virittäviä paikkoja. Tämä ei kuitenkaan riitä: vaikka tutkielmanteon alkuvaihetta tuetaan, myös tutkielmien loppuunsaattamisesta tulisi kantaa huolta. Hakalan tutkimukseen osallistuneet opiskelijat tekivät lopputyötään keskimäärin 19,3 kk. Miten siis ohjausresursseja saataisiin ulotettua myös varsinaisen seminaarivaiheen (n. 8 kk) ohi? Siinä on pohdittavaa itse kullekin laitokselle.

MIHIN TARVITAAN SEITSENPORTAISTA ARVOSTELUASTEIKKOA?

Myös oppinnäytteiden arvosteluun Hakala ottaa painokkaasti kantaa. Hän vertailee eri aineiden arvostelukäytäntöjä ja toteaa melkoisia eroja löytyvän. Yleisenä arviona hän sanoo tutkielmien arvostelukulttuurin olevan suomalaisissa tiedekorkeakouluissa kaikin tavoin ääripäitä välittelevää, jopa pidättyväistä. On aloja, joilla seitsenportaisesta arvoasteikosta huolimatta alin ja ylin arvosana eivät ole lainkaan käytössä ja jopa kaksi kolmasosaa arvosanoista saattaa edustaa luokkaa magna cum laude approbatur.

Vaivihkaa toivoin, että Hakala olisi tässä yhteydessä ottanut esille paitsi oppiaineiden, myös yliopistojen erot arvostelukäytänteissä. Monen yliopistolaisen korviin lienee kantautunut vuosien varrelta ihmetteleviä tai tuotuneitakin käytäväpuheita, kun toisesta yliopistosta lainattu oppinnäyte

on saanut käsittämättömän hyvän tai huonon arvosanan. Yhtäällä on saatettu hyväksyä pro graduna tutkimus, joka toisaalla olisi kelpuutettu korkeintaan seminaariesitelmäksi. Lisäksi samankin laitoksen sisällä eri arvostelijat antavat arvosanoja hyvinkin erilaisella kädellä. Jos haluamme uskoa, että opinnäytteen arvosanat ovat edes kutakuinkin yhteismitallisia ja merkityksellisiä — miksipä tutkielmia muuten arvosteltaisiin? —, arvostelukäytäntöä tulisi pyrkiä kehittämään. Tämä on kansainvälinen ongelma, ja joissakin maissa arvostelukäytäntöjä pidetään silmällä esimerkiksi antamalla kaikki tärkeät opinnäytteet aina myös ulkopuolisen arvioijan arvosteltavaksi. Saattaa pa käytössä olla erityinen opinnäytteet lukeva, eri yliopistojen edustajista koottu komiteakin. Suomessa resurssipula on ehkä erityisen konkreettinen rasite tällaiselle toiminnalle: meillä yliopistojen henkilökuntaa on kansainvälisten vertailujen mukaan varsin vähän suhteessa opiskelijoiden määrään. Täydelliseen yhdenmukaisuuteen ja objektiivisuuteen ei varmaan minkäänlaisessa arvostelussa koskaan päästä, mutta ainakin jossain määrin yhteismitallisuutta voidaan kehittää.

LOPUKSI

Hakalan tavoitteena on ollut gradun teon ja ohjauksen yleisten linjojen tarkoituksenmukainen hahmottaminen yhdessä yleisteoksessa. Tekijä myöntää tutkimustulosten käsittelynkin olevan sen mukaisesti rajoitunutta. Sisällöllisesti tärkein rajoitus lienee se, ettei tällaisessa yleisteoksessa eri tieteenaloja voida käsitellä yksilöllisesti. Lisäksi yleisteoksen tulee olla paitsi kaikkia tieteenalajoita kiinnostava myös riittävän helppolukuinen. Helppolukuisuudessa ja kiinnostavuudessa Hakala mielestäni onnistuikin yleisesti ottaen jopa poikkeuksellisen hyvin. Lähestyttävyyks näkyy mm. otsi-

koissa: teksti on jaksoteltu lukuisin informatiivisin mutta ytimekkäin alaotsikoin, joista jotkut — etenkin tutkimusprosessin vaiheita koskevien lukujen otsikot — ovat viileän asiallisia (esim. Tutkimustehtävän määrittely), jotkut taas mielikuvitusta härkiviä erikoisuudessaan (esim. Ohjaajien kevättodistus tai Kuppi kahvia ei piristä kaikkia), kaikki kuitenkin ytimekkäitä (Kun ohjaat, älä faksaa, kun faksaat, älä ohjaa!). Lennokkuudesta huolimatta ilmaisu on asiantuntevaa ja ajatuksia herättävää.

Hakalan periaatteena on selvästikin ollut oleellisen erottaminen epäoleellisesta, ja tässä mielessä teos miellyttää kiireistä ja kärsimätöntäkin lukijaa. Lukija voi myös hypellä kirjassa eteenpäin ja edestakaisin mielenkiintonsa mukaan; sen verran pikkukivoiksi lukupaketeiksi asiakokonaisuudet on hajotettu. Systemaattista, hierarkiahaakuista lukijaa voi kuitenkin rasittaa alulukujen hurja määrä, sillä lukuja ei ole lainkaan numeroitu eikä pienimpiä otsikoita löydy sisällysluettelosta. Lisäksi loppuviitteistä — joita on puolisentuhatta! — löytyy niin monenlaista ainesta, että jokaisen sisältö on melkein pako tarkistaa.

Jokunen kirjassa mainittu lähde (esim. Uusikylä) uupuu lähdeluettelosta, mutta lähdeluettelon kattavuus sinänsä herättää kunnioitusta: se on todennäköisesti oman aihepiirinsä kirjallisuuden paras, mitä on koskaan esitetty ainakaan suomen kielellä. Onnistunut ratkaisu on myös parisen sivua laaja kirjallisuusluettelo, johon on kerätty tutkielman laatimista tukevaa kirjallisuutta. Erityisen mukavaa on se, että kaikista kirjallisuusluettelon teoksista on lyhyt sanallinen asiantuntija-arviointi. Luetteloa saa myös käyttää sellaisenaan opetustarkoitukseen.

Myös kirjan liitesivuilta löytyy monenlaista silmäiltävää. Kyselylomakkeen ja tutkimukseen osallistuneiden tieteenalojen listauksen jälkeen liitteessä 3 on lyhyt yh-

teenveto muistiinpanotekniikasta. Liitteessä 4 esitellään ns. vaihtoehtoisten journalististen tutkielmien aiheita, ja lopuksi voi perehtyä tutkielman arviointikriteereihin. Kirjan alkuun tai loppuun olisin toivonut muutama virkkeen kuvauksen myös kirjoittajasta itsestään. Tälläkin tavalla tiedeyhteisö voisi auttaa uusia tulijoita; aloitteleva tieteentekijä saa olla melkoinen salapoliisi yrittäessään yhdistää oikein nimiä, naamo-

ja, oppiarvoja, tutkimuksia, laitoksia ja paikkakuntia. ■

HENNA MAKKONEN-CRAIG

Suomen kielen laitos,

PL 3 (Fabianinkatu 33),

00014 Helsingin yliopisto

Sähköposti:

Henna.Makkonen@Helsinki.FI